

ועד ליל שבת

דברי מוסר והשקפה ע"ס מסכת אבות

מראש הישיבה הגאון הגדול רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א

שנאמר בשיה"ק

'עשה האלקים את האדם ישר'

(ועד משנים קודמות)

אלא היא עצמה הגורם המביא לידי חכמה, שכאשר שומע סברא מפי מי שגדול ממנו חכמה, שלא יחשוב שסברתו היא האמיתית וימנע מלשמע את הסברא, אלא ישתוק ויקשיב עד סיום הדברים וכך לא יפסיד מה שיאמר רבו, 'וגם כי סברתו לא תוכל להיות מכוונת כל כך עד שישמע מה שאמרו הראשונים וישקול במאזני שכלו אי זו יכשר הזה או זה', יעו"ש ברבינו יונה, ועכ"פ צ"ע מדוע השתיקה אינה נחשבת אלא לסייג.

צורת הבריאה המקורית היא לא חסרת דבר, והאדם הוא שקלקל

וביאור כל המשנה נראה בהקדם אמרה ששמעתי מלפנים על פרשת השבוע, מפי יהודי חסידי שאמר לי בדרך צחות, שיש להקשות מדוע בתחילת פרשת תזריע כאשר מביאה התורה את דיני היולדת, היא מונה בתחילה את כל דיני הטהרה וכותבת את דין קרבן היולדת בעשירות, ואז מסיימת ואומרת (ויקרא י"ב, ז') "זאת תורת היולדת לזכר ולנקבה", ורק לאחר מכן מביאה התורה את דין הקרבן בדלות, 'ואם לא תמצא ידה די שה'. לכאורה היה מן הצורך לכתוב את דיני עשירות ודלות ביחד, ורק בסיום הפרשה ממש לכלול ולומר 'זאת תורת היולדת'.

והשיב אותו יהודי, שמכאן אנו למדים שעיקר דין היולדת הוא דוקא בעשירות, ועל זה נאמר 'זאת תורת היולדת', ואילו מה שנאמר לענין דלות הוא כבר פרשה בפני עצמה, ואינו שייך למצב המקורי של יולדת....

ונבאר את הדברים, שהנה בדרך כלל המחשבה שעולה בקרב בני אדם היא שבאנו לעולם הזה בשביל לסבול. כלומר, מכיון שהקב"ה רוצה להביא אותנו לעולם הבא, לכן הוא שם אותנו בתוך עולם מלא בקשיים ובמכאובים, וכל אדם מוכרח לעבור מסע של תלאות במשך ימי חייו אם מעט ואם הרבה כדי שיוכל למלא את תפקידו. הלא עינינו הרואות על כל צעד ושעל יסורים וצרות עד אין חקר, ובהכרח שכל אלו הם חלק ממטרת הבריאה, וכל אחד מוכרח לסבול צער במהלך החיים.

אולם ברמב"ן בשער הגמול מבואר שלא זוהי האמת, אמנם עיקר מציאות האדם בעולם הזה היא לקיים מצוות ולעמוד בניסיון, אבל לא מוכרח שיהיו לו דוקא צרות כדי שימלא את שליחותו. מה שיש כל כך הרבה יסורים בעולם הזה, רובם הם רק מחמת שבני האדם גרמו זאת לעצמם.

וכפי שמבואר שם ברמב"ן, החולאים בדרך כלל מגיעים מכך שהאדם אינו שומר על עצמו מאכילה בריאה ומכניס לפיו כל דבר מאכל, התאונות קורות מכך שבני האדם אינם שומרים על דרכיהם להמנע מנזק, וכן הלאה והלאה, וגם תחלואי הלב מגיעים מכך שהבריות אינם נמנעות מלחצים ומועקות הנפש עד שליבם פוקע.

ועיוין שם ברמב"ן שכתב שגם אם לא תהיה שום סיבה ממקרי העולם, עצם זה שבני אדם חוטאים וממרים את פי המקום, היא הנותנת לקלקל את העולם ולהביא חולאים ויסורים רעים, אבל מעיקר צורת הבריאה התקינה היה בדין שהכל על מקומו יבוא בשלום, והבריות יעבדו את ה' מתוך חיים טובים בלי צער ומכאובים.

ונמצא על פי זה שהצורה המקורית של הבריאה אינה דוקא צורה של 'מחסור' ושל קושי אלא צורה טובה ונאותה גם על פי התנאים הגשמיים, וכפי שכבר הבאנו מהגמ' בריש מסכת סוטה, שארבעים יום קודם יצירת הולד יוצאת בת קול ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני, ומבואר שגם 'שדהו' של האדם, קנינו ורכושו, אינה גזירה שמתחדשת עליו כל פעם מחדש, אלא נקבעת כבר מלכתחילה כחלק מיצירתו של האדם.

פ"ג משנה י"ג. רבי עקיבא אומר שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה, מסורת סייג לתורה, מעשרות סייג לעושר, נדרים סייג לפרישות, סייג לחכמה שתיקה.

יש לתמוה מדוע עניני המשנה נחשבים רק ל'סייגים' ולא ל'סיבות'

ברבינו יונה מבואר 'שכל זאת המשנה בסייגים מדברת', הוי אומר שגם תחילת המשנה של 'שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה' מתכוונת לסייג, ובאה לומר שכובד הראש הוא הסייג לעריות, וכך כל שאר המשנה מדברת על סייגים ששומרים על האדם להנצל ממכשול.

אמנם יש לנו להתבונן בכל פרט ופרט מסדר המשנה מדוע הוא באמת נחשב ל'סייג', ששומר על הדבר עצמו, שכן כל מהותו של 'סייג' היא 'גדר' שחוסמת את העומדים מבחוץ להכנס פנימה, ואם כן כל הסייגים המנויים במשנה אמורים להיות כעין אותו הדבר - דברים ששומרים ומגנים על הענין.

והנה לכאורה אילולי דברי רבינו יונה לא היינו אומרים ש'שחוק וקלות ראש' נחשבים ממנין הסייגים, דעל אף שכאשר האדם נמנע מהם הוא פחות עלול להכשל, מכל מקום אין כאן פעולה חיובית של שמירה השומרת על הקדושה, אלא רק חוסר פעולה ממה ש'שמרגיל' בפועל לערוה.

ובשלמה לענין 'מסורת סייג לתורה' אתי שפיר אמאי קרי ליה סייג, שהנה עינינו הרואות כמו שכתב רבינו יונה, שספר התורה הוא הספר היחיד עלי אדמות שהתפזר במשך אלפי שנים בכל הארצות עלי תבל, מקצה הארץ עד קצה הארץ, ובכל זאת נשמר כצורתו בכל המקומות מלבד שינויים מעטים, כשניים או שלוש, והכל בזכות ה'מסורת' - והיינו הטעמים והאותיות החסרות והיתרות שנמסרו מחכמים לתלמידיהם, ומחמתם השתמרה הגירסא הנכונה של התורה שבכתב בכל אתר ואתר.

ובאמת לגבי התורה שבעל פה לא היתה בידינו מסורת כיצד היא אמורה להכתב, הן מחמת שהדברים עברו בעל פה מרב לתלמיד והן מחמת שכל הזמן הסברות מתחדשות וכל אחד אומר את סברת ליבו (ויתכן שגם מחמת גדולה ורוחבה של התורה שבע"פ לא היה שייך לעשות כן), ומשום כך מצויה המציאות שסופר זה לא דייק כסופר זה, וכך עולים שיבושים וחילופי גרסאות שאינם מתאימים בכל הספרים. אם כן מתיישב היטב מדוע ה'מסורת' מהווה 'סייג', שכן היא החותם השומר על התורה שבכתב שלא תשתבש מצורתה המקורית שניתנה למשה בסיני.

אולם לגבי שאר פרטי המשנה עדיין צ"ב, שהנה לענין 'מעשרות סייג לעושר' פירש רבינו יונה על פי האמור במסכת תענית (ט). 'עשר בשביל שתתעשר', שככל שהאדם ירבה בנתינת צדקה כך יתרבו נכסיו, ואף הוא רשאי לבחון בזה את השי"ת, שכפי המידה שיתן לעניים כך יגדל עושרו וכל שכן שלא יתמעט.

וכאן יש לשאול, דעל פי זה נמצא שה'מעשרות' הם הסיבה הגורמת את העושר, ובלעדיהם לכאורה לא היה העושר מגיע, ומדוע אם כן קוראת להם המשנה 'סייג', דמשמע שהם רק מהווים שמירה על קיום העושר.

ואף לענין 'נדרים סייג לפרישות' האריך רבינו יונה וביאר שיצר האדם מושך אותו אחרי תענוגי העולם הזה וכאשר הוא נמנע ונודר כך הוא מפריש את עצמו מהבלי העולם, וגם כאן יש לעיין דלכא' הנדרים עצמם הם שמביאים אותו לפרוש מחמת האיסור דרביע עליה, ואין זו רק שמירה על פרישות שכבר קיימת.

ולגבי 'סייג לחכמה שתיקה' כתב רבינו יונה במפורש, ש'השתיקה מביאה לידי כך לחכמה', והיינו שאינה מהווה רק 'שמירה' על החכמה

הוא אומר שאין אדם שנברא עם מחסור בלי שיהיה לו לחם ומחיה, ולכל אחד ואחד יש מנה קצובה של פרנסה וכלכלה שמגיעה יחד איתו לעולם, וכמאמר חז"ל 'במקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך', אלא שעדיין מוטל על האדם להבין ש'כל מה שבראתי בשבילך בראתי', ועליו ליתן את דעתו שלא לקלקל ולהחריב את העולם, עד שיקחו ממנו את מה שמגיע לו.

והכי אמרינן להדיא בשלהי מסכתא דקידושין (פב:), 'תניא ר"ש בן אלעזר אומר, מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסים שלא בצער, והם לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני, מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני מתפרנסים שלא בצער ואני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהרעותי את מעשי וקיפחתי את פרנסתי, שנאמר עונותיכם הטו"ה.

הרי לנו שאף לענין העולם הגשמי הדין נותן שאנו כיון שנבראנו לשמש את קוננו עלינו להתפרנס שלא בצער, וכל מה שהמציאות אינה כזאת אין זה אלא משום ש'הרעותי את מעשי וקיפחתי את פרנסתי'.

באותו ענין מסופר על מרן הקהילות יעקב, שפעם הגיע אליו רווק בא בימים ותינה בפניו את צרתו שהוא מתקשה במציאת זיווג. הביט בו הסטייפלער והגיב: 'אתה לא מוצא את בת זוגך? אתה בעצמך סילקת אותה ממך לפני עשר שנים... היא הגיעה עד אליך ואתה לא רצית אותה'.

ונראה שתגובתו של מרן הקה"י לא היתה דוקא מכח רוח הקודש מיוחדת או דברים כגון דא, אלא ממוצא דברינא האמורים, שלכל אחד ואחד יש בת קול שמכרזת עליו כבר מראשית דרכו 'בת פלוני לפלוני', ואם בכל זאת לא זכה ולא מצא על כך הוא משום ש'קלקלתי את מעשי', הוא בעצמו בא וסילק את שלו מעליו.

אלוקים עשה את האדם ישר, והוא מביא את היצירה על עצמו

וכיוצא בזה שמעתי ממרן הגרא"מ ש' לענין חפצי שמים, שהנה פעם בשיחה בישיבה הקשה הגרא"מ היאך אפשר לומר שהבחירה נתונה במידה שווה ביד כל אחד ואחד בין הטוב ובין הרע, והרי את העולם הגשמי אנו רואים בחוש בעוד שהעולם הרוחני נעלם מעינינו, והגשמיות קורצת לכאורה הרבה יותר מאשר עיני הרוחניות.

ואמר מרן הגרא"מ, שאמנם את הגשמיות אנו רואים בחוש, אבל מאידך גיסא הרוחניות היא היצר האמיתי שלנו. וביאור דבריו הוא, ש'אלוקים עשה את האדם ישר', האדם עשוי בצלם אלוקים ומצד עצם מציאותו הוא אמור להתקרב לבוראו כאבן אחר ברזל השואבת, וכל מה שהעולם שמבחוץ מושך אותו הוא רק משום שקלקל והגיע למצב של 'הרעותי את מעשי', וזה מה שגורם לו לטעות אחרי הבלו העולם.

בספר תולדות אדם מסופר שפעם שאל אחד האחים מוואלוז'ין, דבגמ' בב"מ (פה). נאמר שכל שהוא תלמיד חכם ובנו ת"ח וכן בנו ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו לעולם, ואם כן היאך שייך שלא יהיה יהודי ת"ח, הלא כולנו בני אברהם יצחק ויעקב... והשיב על כך הגר"ז מוואלוז'ין, 'המשך לשון הגמ' שם הוא 'מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה', הוי אומר שהיא 'מחזרת', דופקת על הפתח ומבקשת להכנס, אבל אם נועלים עליה בכח ולא נותנים לה לפתוח - מה בידה לעשות...'

ובמקום אחר הבאנו את דברי מרן בעל הקהילות יעקב שאמר, שיש לשאול מאיזה גיל נעלם מהילדים הקטנים החן שנסוך עליהם, והשיב **שמעשה שהילד עושה עבירה במזיד** - שהוא יודע שאסור לו לעשות ובכל זאת הוא עושה, אז נעלם לו אותו חן...

כל אחד נברא עם נשמה עליונה קדושה וטהורה חלק אלוך ממעל, שמושכת אותו למעלה ויכולה להביא אותו לכל מילי דמיטב, וכל מה שהוא לא זוכה לגדול כפי ערכו - זה רק משום שהוא סוגר את הדלת, לא עושה את מה שהוא אמור לעשות ומסלק מעליו את אותו חן שהיה אמור להיות לו.

ומעתה אחרי כלות כל הדברים האמורים יתבאר לנו היטב דברי המשנה אחד לאחד, מדוע כל העניינים המנויים שם הם 'סייגים'

ששומרים על הדבר ולא נחשבים לעצם הסיבה שגורמת אותו, שכן מעצם בריאתו נברא האדם כשכל הטוב מצוי בתוכו פנימה, בלי שכלל יצטרך להביאו מן החוץ, וה'סייגים' שומרים שלא יקלקל ויגרום לעצמו לאבד את מה שנתנו לו.

כך הם פני הדברים לענין שחוק וקלות ראש שמרגילים את האדם לערוה ומונעים אותו לשמור על הקדושה שאיתה הוא נברא, וכן לענין הנדרים ששומרים על הפרישות והריחוק מעניני העולם, וכן הוא גם לענין ה'מעשרות סייג לעושר', שכן כאמור כל אדם נברא עם חלקו המגיע לו בעולם הזה, ועל כרחך שהמעשרות רק שומרות עליו שלא לקלקל ולאבד את הזכות שעתידה להיות לו בקניני העולם.

'סייג לחכמה שתיקה'

ואותם דברים אמורים לענין 'סייג לחכמה שתיקה', ללמדך שהאדם יכול למצוא אצל עצמו את הצורה הנכונה כיצד להחכים ולהבין, אם רק לא יקלקל ויהרוס את הדרך שבה קונים חכמה.

ועל כך באה המשנה ואומרת לנו ש'סייג לחכמה שתיקה' - אם האדם לא שומר על שתיקה, להקשיב למה שאומרת התורה ולמה שאומרים החכמים, אלא מיד מתחיל להגיד את כל סברות כרסו שעולות במחשבתו, הרי הוא הורס את שכלו ומובטח לו שלא יגיע למאומה.

וכבר הפסוק במשלי (כ"ט, י"א) מלמד ואומר 'כל רוחו יוציא כסיל', ולהורות הוא בא, שהכסיל מיד ממחר לומר את כל מה שהוא חושב ולהוציא את כל מה שעולה במוחו, וזה גופא מלמד על גודל כסילותו, שהוא חושב כביכול הסברות שלו הם נכונות ואמיתיות למרות שאין להם מקור והם בנויות על מגדלים הפורחים, מה שאין כן החכם לומד קודם כל את מה שיש ללמוד ורק אז מסביר את הדברים בשכלו.

במה דברים אמורים, אפשר לראות מעשים שבכל יום בבני תורה, שיכולים לשם דוגמה להתחיל לעסוק בעניני אהלות וכבר להתחיל לדון מהי בדיק' 'טומאת מת'... ונפשי בשאלתי, **אין אפשר לדעת מהי בכלל 'טומאת מת' עוד לפני שיודעים את הדינים הבסיסיים של טומאה וטהרה**, הלא אם אין יסוד אין בנין, ורק לאחר שיודעים במה דברים אמורים אפשר להתחיל לדון ממקום שבא.

ואף לענין מכילתין בעידנא דעסקינן בה, מי שלמשל מתחיל לדון בעומק גדרי אישות לפרטי פרטיהם עוד לפני שהוא בכלל יודע האם אשה מתקדשת בשווה כסף, עליו אומרת המשנה 'סייג לחכמה שתיקה', כי מה שייך להתחיל ולהפריח סברות שלא שמעתם אוזן ואינם בנויות על שום בסיס, עוד לפני שיודעים בכלל על מה מדובר.

הדרך היחידה להגיע לחכמה היא דבר ראשון להקשיב ולשמוע מה אומרים החכמים, ועל בסיס דבריהם להמשיך ולהחכים, ואת אותם החכמים אין צורך לחפש ברחבי תבל אלא אפשר למצוא אותם אצלנו בתוך הגמרא, הלא המה אבני רבא, רבינא ורב אשי, שאומרים לנו מפורש את דבריהם ואנחנו צריכים רק לשתוק ולהקשיב להם, ורק לאחר שנשמע מה הם אומרים נוכל לנסות להבין אותם בשכלנו או ולהתעמק בכוננת דבריהם.

מסופר על הגר"ח"ע גרודזינסקי בעל האחיעזר שהתמנה לרב אב"ד דוילנא בהיותו בגיל צעיר (וכששאלו אותו היאך הוא חושב שהוא ראוי לכך, השיב שהוא בודק להיכן יש להתקדם...), וביושבו באסיפות של זקני העיר יחד עם הדיינים, ישב כל האסיפות ושתק בלי להוציא הגה. הוא הקשיב לכל מה שאומרים המבוגרים ממנו ועל פיהם הוציא את הפסק, וזאת למרות היותו המרא דאתרא שעל פיו ישק כל דבר.

בני האדם החכמים באמת מבינים שיש אחרים כאלו שיותר מבינים מהם, ואם גם הם רוצים להבין כמוותם, עליהם להקשיב תחילה למה שהם אומרים ולקלוט את דבריהם, ואחרי שיגיעו לזה אז יוכלו להוסיף לקח ופולפול ולהבין גם הם, אבל מי שחושב שיש בידו את היכולת להגיע לכל דבר בעצמו על פי מה שלוחשת לו בטנו - אין זה אלא כסיל המוציא רוחו, וגם אויל מחריש לחכם ייחשב.